

Ezernyolcszáznegyvennyolc, te csillag?!

Megjegyzések

Különös világunkban – amikor némely, évszázadokon át időtállóan tetsző, hagyománnyá vált dolog szomorú értékvesztése párhuzamosan zajlik a legújabb divatok térhódításával – értékes elgondolkodni azon, hogy a százötvenedik évfordulóját ünneplő forradalom és szabadságharc öröksége, hagyományai, hangulata mennyire jár-

ja át (esetleg határozza meg) mindennapjainkat. Mi időszerű ma 1848/49 örökségéből?

Sorozatunk harmadik, utolsó részében Jancsák Csaba főmunkatársunknak a korszakot kutató jelentős történészeknek feltett kérdésére adott válaszokat közöljük – a beérkezett válaszok sorrendjében.

SPIRA GYÖRGY

Hogy a föltett kérdésre (mit tartok időszerűnek 1848 örökségéből?) annak rendje és módja szerint válaszolhassak, sorra kellene vennem mindazon országos problémákat, amelyekkel a negyvennyolcas magyar forradalom szembekerült, s meg kellene vizsgálnom, hogy közülök a forradalom tábora melyeket oldott meg maradandóan s melyeket örökölt át az utókorra megoldatlanul vagy csak részben megoldottan. Erre azonban a t. szerkesztőség megszabta szűk keretek között nincs lehetőségem. Ezért most csak a szerintem legnagyobb megoldatlanul maradt problémát emelem ki. Ez pedig a nemzetiségi kérdés: a magyarok és a velük évszázadokon át közös hazában élt nem magyarok viszonya, amelynek rendezetlenül hagyása 1848-ban véres, pusztító testvérharcokra vezetett s amely még ma sem minősíthető megnyugtatóan elintéztetnek. Hiszen a problémát mindaddig nem tekinthetjük meghaladottnak, amíg a mai Magyarország legnagyobb nemzeti kisebbségét, a cigányságot a hazai jogrend még nemzeti kisebbségnek sem, csupán etnikai közösségnek hajlandó elismerni s amíg a magyar törvényhozás mereven elzárkózik az elől, hogy – önmagát kétkamarás országgyűléssé alakítva – lehetőséget teremtsen a nemzeti kisebbségek (meg az egyházak, a szakszervezetek és más hasonló közösségek) parlamenti képviselésének a biztosítására.

Spira György

történész. Bp., 1925. április 4. Szülei: Spira Zsigmond, Hamburger Ilona. Nős: S. Lengyel Márta (1954). Tan.: Pázmány Péter Tudományegyetem, 1945–48. Életútja: 1945–49 az MTA TTI munkatársa, a történettudomány kandidátusa (1952), doktora (1981), 1995 – nyugdíjas. Kutatási területe: Magyarország polgári átalakulásának története. Fő művei: A magyar forradalom 1848–49-ben (1959); 1848 Széchenyi és Széchenyi 1848-a (1964); A negyvennyolcas nemzedék nyomában (tanulmányok, 1973); Negyvennyolc a kortársak szemével (társszerző, 1973); Petőfi napja (1975); A nemzetiségi kérdés a negyvennyolcas forradalom Magyarországon (1980); Négy magyar sors (tanulmányok, 1983); Juttányit se a negyvennyolcból! (tanulmányok, 1989); Kossuth és alkotmányterve (1989); Széchenyi István válogatott művei. I–III. köt. (szerk., bev., 1991); Az újjáéledő Széchenyi vagy a legnagyobb magyar szatirikus (1995).

Márpedig amíg ezen a téren nem lépünk előbbre, addig a mai Magyarország határain túl, kisebbségi sorban élő magyarok védelmében kifejtett erőfeszítéseink is kudarcra vannak kárhozthatva.

Ami pedig a negyvennyolcas forradalom maradandóknak bizonyult vívmányait illeti: ezekre visszatekintve, elsősorban azt az emberi tartást ítélem főlemlítendőnek és

követésre ma is méltó példának, amely az értük síkra szállókat jellemezte. Mert bizonyos, hogy emberi gyarlóságokkal – gyávasággal, köpönyegforgatással és a mindenkor hatalmasokhoz való törleszkedéssel – 1848–49-ben is gyakorta lehetett találkozni. De nemkülönben bizonyos, hogy ekkortájt még gyakrabban lehetett találkozni helytállással és kötelességteljesítéssel. És most nem is olyan kivételes eseteket akarok felidézni, mint aminőket a világ például az 1848. december 16-án Nagyszombatnál lezajlott ütközetben láthatott, mikor is a 48. (Ernő) sorgyalogezred magyar oldalon harcoló zászlóaljának a sokkal erősebb ellenség által körülkerített és egyenkint halálra sebzett katonái mindaddig át meg átvették egymástól és fenn lobogtatták csapatzászlajukat, amíg az utolsó, egyedül maradt zászlótartót is halálos golyó nem érte. Emlékeztetni szeretnék viszont legfőbb eszményképemre, Táncsics Mihályra, aki az ellenforradalom felülkerekedése után hűséges és áldozatkész hitvesének a segítségével nyolc álló éven át élt (a szó szoros értelmében) a föld alatt – nem pusztán azért, hogy megmenekedjék a rá váró kötélről, hanem azért is (és főleg azért), hogy újabb forradalmi szellemű írásművek megalkotásával szolgálja tovább a jó ügyet.

* * *

HERMANN RÓBERT

A feltett kérdéssel kapcsolatban óhatatlanul felvetődik az a kérdés is, hogy mi is valójában 1848 öröksége? A Tizenkét pont? Az áprilisi törvények? A Függetlenségi Nyilatkozat? Az 1849. júliusi szegedi törvények? Vagy mindez együtt? Egyáltalán van-e még 1848–49-nek időszerű öröksége? Vagy mindez csak a szónoklatok szintjén létezik? Nem időszerűtlen-e 1848–49, egy polgári forradalom és egy önvédelmi, majd függetlenségi háború örökségéről beszélni az európai egység korszakában? S lehet-e

Hermann Róbert

1963-ban született Székesfehérvárott, ott érettségizett. 1981-ben az Országos Középiskolai Tanulmányi Versenyen történelemből első helyezést ért el. A budapesti Eötvös Lóránd Tudományegyetem Bölcsészettudományi Karán történelem – speciális hadtörténelmi tanulmányok szakon végzett 1987-ben. 1987-től a budapesti Hadtörténelmi Intézet kutatója. 1995-ben doktor. Fő művei: Perczel Mór első honmentő hadjárata (1995); Az 1848/49. évi forradalom és szabadságharc története (szerk., 1996); Mindig az elsők között. Poeltenberg Ernő a szabadságharc tábornoka (1998).

különbséget tenni örökség és tanulság között? Választott szakterületem, a politika- és hadtörténet terrénumáról nem könnyű ilyen időszerű örökséget találni, főleg akkor, ha az ember nem akar a historizálás mezejére tévedni. A politikai kultúra területén két, időtlenül időszerű örökséget látok. Az egyik az 1848-ban létrejött polgári állam önkorekciós készsége, az érdekegyeztető és a jogkiterjesztő politika következetes folytatása. Azaz, a korabeli elit tagjai nem a társadalomnak a politikai és gazdasági hatalomból történő kirekesztése törekedtek, hanem éppen e hatalom részeseinek körét kívánták állandóan tágítani. A másik a politikai hatalom morális tisztaságának megőrzésére való törekvés. Ne feledjük el, 1849-ben a pusztá gyanú és az ennek nyomán keletkezett parlamenti vizsgálat elég volt az egyik legnagyobb hatalmú politikus, Madarász László látványos bukásához.

Katonai szempontból nehéz ilyen örökséget találni. Talán csak azt, hogy 1848-ban szinte a semmiből lehetett magyar hadsereget teremteni. Egy olyan hadsereget, amely soha nem volt teljesen felszerelve, soha nem volt tökéletesen ellátva, s mégis működött, s nem is akárhogyan. Igaz, hogy ennek a

hadseregnek soha nem volt egy időben harmincnál több tábornoka, s elképzelhetetlen lett volna az, hogy az adminisztratív állomány létszáma megközelítse a harcoló állományét.

* * *

HAJAGOS JÓZSEF

Történelmi örökséget akkor lehet értelmezni, ha azokat a kor szemüvegén, a történelmi forrásokon keresztül vizsgáljuk meg. Ez ebben az esetben kicsit hálátlan feladat, mert ez a romantika korszaka is volt, s a művészetek a maguk eszközeivel egy szívét, lelket dobogtató forradalmat és szabadságharcot mutattak be a későbbi generációk számára. A XX. századnak pedig ebből a romantikus hagyományból táplálkozó filmjei szinte mindenki számára megjelenítették a nemzeti összefogást, a szabadságért való tenni akarást és hősiessé küzdelmet. A forradalom és a szabadságharc résztvevői másoknak, mondhatni különbeknek tűnnek, mint a későbbi generációk, beleértve a sajátunkat is. A történelmi események azonban cseppet sem romantikusok, nem voltak azok 1848–49 sem. Az akkori események alakítói, átélei nem igen különböztek a megelőző és a későbbi korok generációitól, így a maitól sem. S ha ezzel szembesülünk, máris itt vagyunk egy megszívelhető örökségnél, az előttünk álló feladatok elöl nem térhetünk ki azzal az indokkal, hogy mi erre nem vagyunk képesek, mert hiányzik belőlünk a kellő összetartás, mert meghaladja erőnket, mert az egyéni érdekek fontosabbá váltak a közösségienél. Ezek és más negatívumok tetsző problémák megvoltak 1848–49-ben is, ami mégis pozitívvá tette, hogy ennek ellenére élni próbáltak a számukra kínálkozó történelmi lehetőséggel, megpróbálták véghezvinni az ország polgári átalakítását, majd az 1848-as áprilisi vívmányokat a katonai túlerővel szemben is megkísérelték megvédeni.

Hajagos József

tanár, történész. Jász Kisér, 1964. Tan.: JATE BTK, 1983–88. Életútja: 1988–Berze Nagy János Gimnázium, Gyöngyös. Fő művei: A Heves vármegyei 26. honvédszázalaj története 1848–49-ben (1996); Dessewffy Arisztid, a vesztes ütközetek bajnoka (1998); Török Ignác, a szabadságharc hadmérnök vértanúja (1998); a 28. honvédszázalaj története (1998); Heves vármegye az átlakulás hónapjaiban (1848. március–június) (1998).

Az átalakítás, majd a honvéd hadsereg megteremtése óriási energiákat, munkabírást igényelt a kor szereplőitől. Sokan nem tudtak megfelelni beosztásuknak, de akadtak elegendő számban olyanok, akik kimagaslóan teljesítettek és ösztönzőleg hatottak másokra is, mint például Csány László vagy Vukovics Sebő. A problémák, feladatok sok esetben felszínre hozták és hozták ma is megoldásukhoz a megfelelő embereket. A saját Csány Lászlóit és Vukovics Sebőit azonban minden kornak meg kell becsülnie, ha másképp nem, úgy, hogy hagyni kell őket dolgozni.

Számomra a forradalomnak és a szabadságharcnak van egy nagyon szimpatikus vonása. A politikai és a katonai vezetők között több olyan személyiség található, akikben az ember újra és újra megnyugvást talál, ha már a forrásokból előbontakozó kép kísértetiesen hasonlítani kezd a maihoz. Ahol a szakmai rátermettség olyan mély emberi tisztességgel, feddhetetlen becsületességgel párosult, mint pl. Aulich Lajos, Dessewffy Arisztid, gróf Leiningen-Westerburg Károly és Poeltenberg Ernő tábornokok esetében, s a sort még lehetne sokakkal folytatni, az utólagos szemlélődő hajlamossá válik arra, hogy a maitól különbnek, nemesebbnek ítélje meg az 1848-as

forradalom és szabadságharc nemzedékét. Mint utaltam rá, ez nem feltétlenül van így. Ennek ellenére az utókor erkölcsi értékeken is nyugvó ítéletéről a mai közéleti szereplőknek sem szabad megfeledkezniük. Tisztesség és becsületesség ma is kell a döntésekhez. Kellenek olyanok, akiknél ezek a tényezők megkérdőjelezhetetlenek. A jelenben velük lehet megnyerni az embereket, akár a fájdalmas döntésekhez is, a későbbi korok számára pedig ők tehetik szebbé, nemesebbé saját kunkat.

* * *

DEÁK ERNŐ

A kérdésfeltevés eleve viszonylagossá teszi 1848 tényét, az eseményeket, amikből aztán örökség lett. Az örökségre való rákérdezés nem az eredetiséget, teljességet érinti, hanem azt, amit megőrzött magának az utókor. Az *időszerűség* pedig további beszűkítést jelent, az örökségnek bizonyos „alkalmazható” aspektusait. Vagyis harmadlagos hozzáállás áll fenn 1848 elsődlegességével és annak örökségének másodlagosságával szemben.

Ebben a viszonylagosságban nagyon is fennáll a veszély, hogy az örökségből az aktualitás, az időszerűnek mutatkozó tényezők kerülnek az előtérbe, nem biztos ugyanis, hogy amit napjaink társadalmi tudata a múlttal összefüggésben időszerűnek vall, másként fontosnak tart, ugyanazon fontossággal rendelkezett korában is.

Ezeket előrebocsátva újfent arra kell irányítani a figyelmet, hogy ne az utólagosságra, hanem az elsődlegességre, az eredeti dolgokra helyezzük a hangsúlyt. Természetesen el kell fogadnunk, hogy ez már a történelemmel szembeni viszonyulás rendje. Vajon hogyan vélekednének nevezetesen 1848 ismert személyiségei, ha a róluk szárnyra kelt legendákkal szembesülnének, vagy

Deák Ernő

történész. Pereszteg (Sopron megye), 1940. június 9. 1956. december 9-től Ausztriában él. Tan.: Bécsi Tudományegyetem, gazdaság-, és társadalomtörténet, Kelet-Európa története. Életútja: Bécsi Egyetemen kutató asszisztens, majd az Osztrák Tudományos Akadémia tudományos munkatársa (1976-), disszertációját agrártörténeti témából írta (1969). Kutatási területe: magyar várostörténet, migráció története, kisvárosi életmód, az ausztriai magyar kisebbség története. Fő műve: *Städtewesen der Länder der ungarischen Krone 1780-1918*. III. k. (1979, 1989).

egészen egyszerűen hogyan viszonyulnának ahhoz, amit róluk értékelően feljegyzett a tudománynak nevezett történetírás?

Amikor tehát az időszerűséget keressük, tudnunk kell, hogy csakis olyan dolgokkal, jelenségekkel állhatunk elő, amiknek a maguk korában is megvolt a jelentőségük, fajsúlyuk és értékük. Amennyiben ez nem így van, mert lehetetlen ugyanazon dolgokat hasonló súllyal beépíteni életünkbe, akkor viszont el kell vonatkoztatnunk, olyannyira, hogy az örökséget nem is annyira dologilag, hanem helytől és időtől elvonatkoztatva, azaz hely- és időtállóan eszmeileg kell szemügyre vennünk. Tehát nem annyira az események mikéntjét, hanem azok rugóit, mozgatóit, azok eszmei lecsapódását kell keresnünk és felmutatnunk. Vegyünk pl. egy egészen egyszerű harci cselekményt: miért szálltak harcba a magyarok, s ha netán győztek, beugrik a hősies besorolás, mindjárt rákérdezve: de miért voltak hősök, egyáltalán mik a hősiesség összetevői?

A hősiesség tartalommal rendelkező értékelő fogalom, aminek rangsorolása változik az időben. 1848/1849-cel kapcsolatosan jó néhány fogalomra, hagyománnyá jegecesült jelenséget lehetne csokorba szedni, amire talán Vörösmarty kifejezése illene

leginkább: *Ez éltetőd*, Vörösmartynál maradva mindjárt elsőként a *rendületlen hűség* jelenül meg és pedig a *hazával* szemben. Nos, amennyiben szellemi, eszmei síkon mintegy katekizmusként gyűjtenénk össze a magyar reformkorból, majd annak lelkiületéből kibontakozó megvalósítási eltökéltséget, majd pedig a kivívott vívmányok melletti kiállást, nem egy esetben a személyes élet feláldozásáig, akkor tértől és időtől mentes csorbítás nélkül átvehetők és alkalmazhatók ezek mai valóságunkban is.

Fontos végül is 1848/1849 örökségéből mindaz, ami éltet, mert erősíti a közösséghez tartozás kötelékeit, a vele szembeni felelősséget, a szerepvállalást egészen a személyes élet feláldozásáig. Ide tartozik a megbízhatóság, következetesség és hűség.

Kissé ténylegessé téve az időszertűséget: ide sorolható mindaz, ami láncszemként összeköti a jelent a múlttal, ami nélkül nem rendelkezünk helyes tájékozódással a jelenben. A múlt példája mindig hivatkozási alapra vonatkozóan, hogy mit, miért és mikor vállaljunk. Egy azonban fontos: mindig szükséges az „átváltási kulcs”, aminek segítségével a példákat mintegy szublimálva tudjuk felidézni és alkalmazni a jelenben, de torzítás és túlzás nélkül, vagyis hiteles „tanúkat” kell hívnunk révkalauzsként a jelenbe, akik biztos révbe vezetnek, nem pedig lidérceket, amelyek imbolygó lángjukkal csak megtévesztenek és ingoványos talajra csalnak.

* * *

URBÁN ALADÁR

A kérdést nem az időszertű örökség, hanem a megszívlelendő tanulság szempontjából szeretném megközelíteni. A téma kör pedig az első népképviselői országgyűlés, annak 1848 nyári időszaka.

Az eseményekkel valamelyest ismerős személy számára az országgyűlés 1848. július-október közötti időszakának emléke-

Urbán Aladár

történész. Csorvás, 1929. április 17. Nős: Fehér Erzsébet. Tan.: ELTE BTK, 1947-52. Életútja: 1952-57, az ELTE BTK újkori egyetemes történelem tanszékének tanársegéde, 1957-67 adjunktusa, 1967-87 docense, 1987- egyetemi tanár, 1975- a Századok szerkesztője, a történettudomány kandidátusa (1965), doktora (1985). Kut. területe: a magyar és az európai 1848-49, az USA 18-20. századi története. Fő művei: *Európa a forradalom forgószélében*, 1848-49 (1970); *A nemzetiség és honvédség szervezése 1848 nyarán* (1973); *A nagy év sodrában*. Tanulmányok 1848-ról (1981); *Batthyány Lajos miniszterelnöksége* (1986); *Hunfalvy Pál: Napló 1848-1849* (s. a. r. 1986); *Batthyány Lajos gróf főbenjáró pöre* (s. a. r. 1991); *Köztársaság az Újvilágban* (1994).

zetes eseményei: a Kossuth nagy beszédét követő „megajánlás”, majd az un. olasz segély európai távlatokat felvillantó vitája, végül a hadügyi törvény kompromisszummal végződő, névszerinti szavazást igénylő megvitatása. Az ülésekről beszámoló Közlönynek a jegyzőkönyvek alapján készült beszámolóit olvasva azonban mai szemmel meglehetősen azok a néha fennkölt, néha kicsinyes hozzászólások, amelyek egy-egy kérdés vagy törvényjavaslat vitájában elhangzottak. Úgy tűnik, hogy a többségükben korábban csak a megyegyűléseken szereplő, vagy a rendi országgyűléseken a követtudósításokkal megkötött képviselők szinte megmámorosodtak a szabad – és időben többnyire nem korlátozott – szólás lehetőségétől. Akadnak ezek között elgondolkodtató fejlemények is.

Nem nagyon ismert, hogy a megalakulásának formalitásán túljutott országgyűlés július 10-én választotta meg elnökét, ifjabb Pázmándy Dénest, aki ezt követően bejelentette, hogy másnap Kossuth Lajos „indít-

ványt teend a haza védelme iránt”. Az ellenzék – élén Nyáry Pállal – ezt meg akarta akadályozni és a számára hálás terepet ígérő trónbeszéd, illetve az arra adandó válasz elsőként való megvitatását sürgette. Ezt több, a centrumhoz tartozó képviselő és Eötvös József miniszter is ellenezte, s a nagy többség számára a napirendi javaslat elfogadhatónak tűnt. Ekkor Madarász József azzal a „végső” érveléssel hozakodott elő, hogy ő nem ajánlja meg a katonát és a pénzt, „mert a mult országgyűlés óta” a hazának képviselőt „ármány kezeli”. Az ülésről már eltávozott, majd visszatért Kossuth szavaira Madarász valahogy megmagyarázta meggondolatlan nyilatkozatát, így végül elhárult az akadály Kossuth másnap megtartott nagy beszéde előtt. (Az előzmények ismeretében egyébként Nyáry lelkes reagálását Kossuth előterjesztésére nemcsak a témának és az előadás lenyűgöző hatásának kell tulajdonítanunk, hanem a „jóvátétel” szándékának is.)

Az „olasz segély” kérdése tulajdonképpen a trónbeszédre adandó válasz része volt. Ennek szövege – amely a kormány álláspontját tükrözte – a szárd király támadása miatt Lombardiában bekövetkezett eseményekről csak azt említette meg, hogy „a háborút bevégezni nem lehetett”. A szűkszavúság oka az volt, hogy a *pragmatica sanctio*, az osztrák–magyar „alapszerződés” értelmében a bécsi minisztérium joggal várta el a Batthyány-kormány katonai segítségét. Ugyanakkor május–június óta a magyar kormányzatnak saját déli határai védelmével, pontosabban a Szerbiából beözönlő önkéntesek támogatásával létrejött szerb táborok elleni fellépés gondjával kellett foglalkoznia. Július 5-én, a trónbeszéd elhangzásának reggelén ezért döntött úgy a minisztertanács, hogy egyrészt amíg „a magyar koronának területiális épsége tökéletesen biztosítva” nem lesz (és ehhez az osztrák kormány támogatását „minden hátsógon-

dolat nélkül” nem kapja meg), addig katonai segítséget nem tud nyújtani. Azonban csak azzal a feltétellel nyújthat „segédkezet” – fogalmazott a Kossuth által szövegezett jegyzőkönyv – hogy annak révén olyan „egyezség” jöjjön létre, amely egyrészt megfelel „őfelsége méltóságának”, másrészt pedig „az olasz nemzet jogainak, szabadságának, méltányos kívánatainak”. A minisztertanács határozatának teljes szövegét ismertették az országgyűlés nyilvános ülésén.

A kormány álláspontja világos: nem tagadja meg szerződéses kötelezettséget, de annak feltételei egyenértékűek a megtagadással. A *pragmatica sanctio*-ból fakadó közös védelmi kötelezettséget legalább ilyen formában el nem ismerni lehetetlen volt az osztrák kormány július 29-i jegyzéke óta, amely a horvát–magyar viszályban a semlegesség felmondását helyezte kilátásba. A kérdés kényes volta a helyzetnek zárt ülésben történő megvitatását tette volna indokolttá, ami egyébként augusztus elejétől az országgyűlés gyakorlatává vált. Igaz, akkor nem hangzott volna el a karzat nyilvánossága előtt, hogy Magyarországnak ezzel a dokumentummal, vagyis a trónbeszédre adandó válasszal „kell bemutatnia magát az európai civilizációnak” (Nyári Pál), vagy az a kitétel, hogy a katonai segítség ígérétevel – ami mint láttuk sok feltétellel volt elgyengítve – „kockáztatnók... a polgárosult Európa szövetségét” (Teleki László).

A példákat lehetne folytatni. Így azzal a végrehajtó hatalom illetékességét megkérdőjelező nyilatkozattal, amivel szeptember 14-én Madarász László kétségbe vonta az ügyvezető miniszterelnök intézkedésének jogszerűségét, hogy a képviselők hozzájárulása nélkül hirdetett népfelkelést az ellenség által fenyegetett megyékben....

Az elmondottak arra kívántak emlékeztetni, hogy 150 évvel ezelőtt is nehezen tanult bele a képviselőház korszerű parlamentarizmus játékszabályaiba, s hogy

a mindenkori kormánynak jól meg kell fontolnia, hogy hol húzza meg a parlament nyilvánosság határait, s az ellenzéknek pedig az a feladata, hogy megtanulja: mikor tarto-

zik azzal választóinak és az országnak, hogy pártérdekeit alárendelje a magasabb érdekeknek.

(A sorozat befejeződött)

VASÚTI KÉPESLAPOK (1.)

AZ 1975-BEN MEGSZÜNTETETT SÁRVÁR–ZALABÉR VASÚTVONALON HALAD AZ ABMOT 359-ES VONTATTA RÖVIDKE SZERELVÉNY VASHOSSZÚFALU ÉS HOSSZÚPERESZTEG KÖZÖTT
A FELVÉTELT DR. KUBINSZKY MIHÁLY 1972. SZEPTEMBER 3-ÁN KÉSZÍTETTE